

Zgodovina psihoanalize (1)

The history of psychoanalysis (1)

Branko Franzl¹

Povzetek

¹Branko Franzl,
dipl. psih., spec.
klinične
psihologije,
Zdravstveni
dom Bežigrad,
Kržičeva 10,
1000 Ljubljana.

Prispevek skuša na strnjen ter dovolj sistematičen in kronološko pregleden način prikazati, kako je nastajala in se razvijala Freudova psihoanalitična teorija. V podrobno predstavitev in razlago posameznih delov teorije se avtor ni spuščal in celo bistveni elementi so predstavljeni na kar se da enostaven način. članek nikakor ne more nadomestiti poglobljenega študija Freudovih del in pisanj klasikov psihoanalize, lahko je pa začetniku opora, da v takšnem študiju ne izgubi orientacije.

Ključne besede: psihoanaliza, zgodovina in razvoj psihoanalize

Abstract

The paper tries to present in a compact but systematic and chronologically clear way the origin and development of Freud's psychoanalytical theory. It does not go into detail and does not explain the separate parts of the theory. Even the most essential elements are presented in the simplest possible way. The article certainly cannot replace a deeper

involvement with Freud's work and with the writings of other psychoanalysts. It can, however, be of an assistance to a beginner and offer him/her orientation in such an undertaking.

Key words: psychoanalysis, history and development of psychoanalysis

Uvod

V uvodnem prispevku (Kaj lahko psihoanaliza ponudi socialni pedagogiki, Socialna pedagogika, letnik 1, št. 1) sem poskusil nakazati, kakšno je današnje stanje psihoanalize v svetu in pri nas, kakšno mesto ji pripada kot eni temeljnih psiholoških teorij osebnosti, in kakšen vpliv je imela v širšem okviru socialnih in humanističnih znanosti. Dotaknil sem se tudi odnosa do psihoanalize in njenega znanstvenega statusa. Predvsem pa sem poudaril, da psihoanaliza, kakršno poznamo danes, ni zgolj zbirka bolj ali manj domiselnih hipotez iz predanalitskega iskanja razlag za nastanek histeričnih motenj iz konca devetnajstega stoletja, pa tudi ne enaka prvim Freudovim sistematičnim teoretskim razmišljanjem ob preloma stoletja. V marsičem se razlikuje tudi od njegovih kasnejših dodelav in dopolnitev prvotnih idej. Tako imenovana klasična ali ortodoksna freudovska psihoanaliza je od sredine tega stoletja dalje doživela nekatere popravke in mnoge dopolnitve, ki so njeno območje teoretskega tolmačenja in praktičnega delovanja razširile daleč čez okvire iz prve polovice dvajsetega stoletja.

Opozarjanje na nujnost zgodovinskega pristopa pri proučevanju psihoanalize v prvem prispevku me obvezuje, da poskusim vsaj bežno omeniti najvažnejša odkritja psihoanalize in spremljati nastanek in razvoj bistvenih idej, tako kot so se v času pojavljale in se spreminjale. Pregledno in objektivno pisati o dobrem stoletju zgodovine psihoanalize je naloga, ki zahteva temeljit vpogled v razvoj psihoanalitične znanosti, s kakršnim se lahko ponašajo le redki poznavalci psihoanalize. Mednje nedvomno sodi newyorški psihoanalitik in raziskovalec zgodovine psihoanalize Reubin Fine. Zato je bila okvir za to pisanje njegova Zgodovina psihoanalize iz leta 1979, ki se mi zdi eno najbolj sistematičnih tovrstnih del. V podrobnosti Freudovih teoretičnih iskanj in zaključkov se na tem mestu ni mogoče spuščati, če naj prispevek ostane dovolj pregleden. Na posameznih mestih sem vanj dodal nekaj drobcev iz drugih virov ter ga opremil še s kakšnim lastnim komentarjem. Omenim naj še, da je mogoče razmeroma sistematično in kronološko pregledno spremljati predvsem štirideset let, v katerih je bil razvoj psihoanalize tako rekoč delo enega samega človeka, dogajanja po Freudovi smrti pa je mnogo težje popisati. V tem delu se bom zato omejil le na čas od nastanka prvih zamisli do Freudove smrti leta 1939, pri čemer bom izpustil tudi mnoga pomembna imena psihoanalize in ideje, ki so začele zoreti že v Freudovem času. O tem nameravam pisati kdaj drugič.

Razvoj freudove psihoanalize

Nobena znanost ne dolguje toliko posameznemu človeku kot prav psihoanaliza. Zato se spodobi, da se na začetku bežno ustavimo ob Freudu kot človeku, znanstveniku, mislecu in nedvomno tudi soustvarjalcu duha časa, v katerem je živel in ustvarjal in predvsem kot avtorju teorije, ki je v tolikšni meri zaznamovala razumevanje človeka, da jo mnogi primerjajo s Kopernikovim obratom in z Darwinovo evolucijsko teorijo.

Življenje in delo Sigmunda Freuda

Naslov bo sicer marsikoga spomnil na znano Jonesovo biografijo očeta psihoanalize, vendar bomo v tem poglavju le nanizali nekaj suhoparnih podatkov iz njegovega življenja, kot jih navaja Mannoni.

Sigmund Freud se je rodil 6. maja 1856 v Freiburgu na Moravskem v družini židovskega trgovca z volno kot prvi sin v očetovem drugem zakonu. Leta 1860 se je družina preselila na Dunaj, kjer je Freud živel do leta 1938, ko se je po posredovanju Roosevelta in Mussolinija v spremstvu najmlajše hčerke Ane zatekel pred nacisti v London, kjer je leto pozneje umrl za rakom na grlu.

Na Dunaju je študiral medicino in jo z zamudo končal leta 1881. V času študija se je pod mentorstvom znamenitega fiziologa, Ernsta Brščka, posvečal fiziološkim raziskavam, poslušal Meynartova predavanja iz psihiatrije in se spoprijateljil s 14 let starejšim internistom Josefom Breuerjem, ki ga je tudi finančno podpiral. Posvečal se je študiju nevrologije, kar ga je 1885. vodilo v Paris k Charcotu. Leta 1885 je nastopil službo na Meynartovem psihiatričnem oddelku. Zaradi finančnih razlogov se je leta 1886 odločil za zasebno nevrološko prakso. Isto leto se je poročil z Martho Bernays, s katero je imel kasneje v zakonu šest otrok.

Leta 1885 je dobil Freud naziv privatdocent za nevropatologijo na Dunajski univerzi, dvajset let kasneje je bil imenovan za izrednega profesorja in leta 1920 za rednega profesorja. Vsa akademska napredovanja so bila v zvezi z njegovim delom na področju nevrologije. Njegovega psihoanalitskega dela univerza ni priznala.

Zaman bi v življenju Sigmunda Freuda iskali kaj posebno vznemirljivega. Njegova veličina je bila v odkritju psihoanalize. Sam je nekoč zapisal, da je njegovo življenje pomembno le v razmerju do psihoanalize.

Izvori in vzpodbude za nastanek psihoanalize

Zgodovinski pristop terja, da poskusimo osvetliti tudi vplive časa in sodobnikov na Freudovo misel.

Treba je povedati, da vplivi preteklih in tedanjih dogajanj in posameznikov najbrž niso dovolj sistematično proučeni. Posebno težavo pa predstavljata tudi proučevanje vplivov na človeka, čigar ustvarjanje je daleč presehalo pre-

vladujoče poglede tistega časa. Freud seveda ni ustvarjal v intelektualnem vakumu, zato je nanj gotovo vplivalo tudi splošno intelektualno vzdušje viktorijanskega Dunaja, ki so mu dajali pečat vplivi Kopernika, Darwina in Kanta, pa tudi porajajoče se ideje Marxa, Einsteina in seveda njegove lastne, saj ga nedvomno lahko štejemo za enega najvplivnejših sooblikovalcev t.i. "zeitgeista", duha svojega časa.

Poleg tega generalnega vpliva navajajo raziskovalci psihoanalize še nekatere druge. Ob pregledu teh vplivov sem pri D. Rapaportu, R. Fineu in M. Kulenoviču naletel na naslednje:

Židovska tradicija (ne pa židovska religija, Freud je bil ateist) naj bi se odražala v metodah in načinih razmišljanja. Asociativne in interpretativne metode imajo svoje arhetipe v Talmudu, kjer na primer v vprašanju: "Kaj on v resnici želi, da naj jaz slišim?", najdemo tudi vzor za značilni psihoanalitični pristop k interpretaciji.

V svojem zgodnjem zanimanju za literaturo, zlasti za Goetheja in za antično književnost, naj bi Freud dobil navdih za pristop k zgodovini primera, kakršen v tedanji medicini še ni bil uveljavljen.

Vpliv Brentanovih predavanj iz psihologije akta naj bi se odražal v Freudovi teoriji nagona, v pojmovanju intencionalnosti in v pojmovanju testiranja realnosti.

Darwinova teorija evolucije naj bi našla svoj odmev v epigenetskem načelu.

Klinične in laboratorijske raziskave iz nevrologije in nevroanatomije naj bi preko Jacksonovega pojmovanja hierarhije živčnega sistema vplivale na oblikovanje topografskega vidika in našle svoj odmev v hierarhiji psihičnih instanc in v strukturalnem modelu.

Psihiatrično delo z Meynartom in njegova razlaga halucinacij naj bi dala Freudu idejo za koncept izpolnitve želja in za pojmovanje primarnega procesa.

Izkušnje pri delu z nevrotskimi pacienti, zlasti s hysteriki, so bile zanj temelj spoznanja, da se nevrotska simptomatika oblikuje po načelih, ki ne sledijo zakonom nevroanatomije in nevrofiziologije. To spoznanje je bilo ključno za njegovo odločitev, da je polje raziskovanja prenesel iz nevrološkega na strogo psihološko področje.

V njegovem epistemološkem pristopu je opazen Kantov vpliv in izrazito oddaljevanje od pristopa angleških empiristov.

Njegova samoanaliza ga je pripeljala do metode prostih asociacij in do analize sanj; torej do temeljnih raziskovalnih in terapevtskih orodij psihoanalize.

Če bi pri naštevanju vplivov spregledali njegovo zgodnje sodelovanje z Josefom Breuerjem, bi slednjemu storili krivico, kakršno mu Freud sam ni nikoli napravil, saj je odkritje psihoanalize pripisal prav Breuerju. To je bilo

sicer človeško in intelektualno pošteno, vendar netočno. V resnici ga je Breuer, ko mu je v novembru 1882 pripovedoval o primeru zdravljenja Berthe Pappenheim, v psihoanalitični literaturi znano pod imenom Anna O., opozoril na skrita psihična dogajanja, vendar prvenstvo v njihovem raziskovanju nedvomno pripada Freudu. Breuer je junija istega leta prekinil zdravljenje, ki ga je pričel pred dvema leti. Očitno je zaslutil (ne pa tudi razumel) nevarnost, ki jo je tak način zdravljenja pomenil za njegovo zasebno življenje in osebni mir. Prav v tistem, kar je Breuer povsem upravičeno doživel kot nevarnost, je Freud kasneje, s spoznanjem o naravi in pomenu transfera, odkril največje možnosti in najmočnejše terapevtsko orodje. Govori pa se tudi, da prvenstvo v odkritju kontrantransfera menda pripada Breuerjevi ženi.

Periodizacija razvoja freudove psihoanalize

Če naj sledimo šestdesetim letom Freudovega ustvarjanja, od katerih približno štirideset let pripada odkrivanju in raziskovanju na polju psihoanalize, nam bo v pomoč razdelitev na štiri kronološka obdobja, kakršno je v svoji Zgodovini psihoanalize uporabil R. Fine.

Prvo obdobje imenuje Fine obdobje raziskovanja nevroz in ga časovno postavlja med letnici 1886, to je od pričetka Freudove privatne prakse, do 1895, ko so izšle študije o histeriji.

Sledi obdobje samoanalize, približno od 1895 do 1899.

Čas, ko je nastajal prvotni psihoanalitski sistem, lahko imenujemo tudi čas Id - psihologije in ga umestimo med letnici 1900 in 1914.

Zadnje obdobje imenuje Fine obdobje Ego - psihologije in se nanaša na čas širitve in dodelave zgodnjih idej med leti 1914 in 1959.

Če bi hoteli raztegniti periodizacijo razvoja psihoanalize tudi v čas po Freudovi smrti, je to mnogo težje in zdi se še najvarneje ostajati pri ugotovitvi, da celotno obdobje, ki je sledilo, pripada Ego psihologiji.

1. Obdobje raziskovanja nevroz (1886 - 1895)

Prvih 10 let Freudovega poklicnega dela se ni v ničemer bistveno razlikovalo od dela drugih nevrologov tedanjega časa. Dve glavni bolezni, ki ju je srečeval, sta bili histerija in nevrastenija. Prvo je medicina poznala že od antičnih časov, drugo pa je leta 1869 prvi opisal ameriški psihiater Beard. Ne za eno ne za drugo takratna medicinska znanost ni imela ne ustrezne razlage ne učinkovite terapije. Freudov terapevtski arzenal sta predstavljali dve glavni metodi tedanje nevrološke prakse, elektroterapija in hipnoza. Prvo je kmalu z razočaranjem opustil, pri hipnozi pa je spočetka pripisoval slabe rezultate pomanjkljivi tehniki. Da bi se izpopolnil v tehniki hipnoze, se je štiri leta po obisku pri Charcotu, v letu 1889, odpravil še v Nancy k Bernheimu in Liebautu. Hipnozo je prakticiral do 1896. leta, ko jo je zamenjal s prvotno psihoanalitsko tehniko.

Njegovo temeljno odkritje tistega časa je bilo, da leži ključ za razlago nev-

roze na polju psihologije. To odkritje je bilo velika prelomnica v njegovem delu. Ne smemo pozabiti, da je Freud 20 let posvetil nevrološkim raziskavam in da je v tem času objavil kakšnih 20 nevroloških člankov. Njegovo delo o afaziji (1891) in šele po smrti objavljeni Projekt znanstvene psihologije (iz leta 1895), ali kot ga je tudi skušal nasloviti, Projekt psihologije za nevrologe, štejeta med dokaze prizadevanj, ki so preostali od neuspešnih poskusov tistega časa, da bi zgradil most med nevrologijo in psihologijo. Freud verjetno zaradi nekakšnega materialističnega prepričanja ni opustil upanja, da se bosta nekoč obe vedi združili. Toda sam ju po letu 1895 ni nikdar več skušal uskladiti. Vseeno pa so mnoga načela iz nevrodinamike našla svoje mesto v psihoanalitski teoriji; seveda prenešana na področje psihičnega dogajanja. Kasneje je sam tudi odločno zanimal, da bi lahko študij nevrologije služil kot priprava za psihologijo, kar bi lahko morda kdo sklepal po njegovem predhodnem dvajsetletnem ukvarjanju z nevrologijo.

Spoznanja, da leži ključ za razumevanje nevroz v psihologiji, niti sam ni takoj in v celoti sprejel. V tistem času je še vedno iskal nek konstitucionalni ali fiziološki dejavnik, ki naj bi bil odgovoren za razvoj bolezni. Med drugim je takrat celo menil, da izvira veliko število histeričnih pacientov od sifilitičnih očetov. (Hipoteze o fiziološki podlagi se odražajo tudi v njegovi prvotni klasifikaciji nevroz iz 90-ih let. Njegova druga razdelitev nevroz na transferne in narcistične pa je že povsem psihološka, saj je temelj zanj razumevanje vloge Ega v formiranju objektivnih odnosov.) Nevroze je na začetku delil na "psihonevroze" in "aktualne nevroze". K prvim, ki jih je imenoval tudi obrambne nevroze, je prišteval obsesivno nevrozo, histerijo in kasneje še fobije, k drugim pa nevrastenijo in anksiozno nevrozo, kasneje pa tudi hipohondrijo. Za slednje je verjel, da jih povzročajo frustracije aktualnega seksualnega življenja pacientov. To naj bi na fiziološki ravni povzročalo sproščanje nekakšnih toksinov. Neurastenijo je pripisoval ekscesivni masturbaciji, anksiozno nevrozo pa zastoju pri praznjenju seksualne napetosti zaradi izvajanja coitus interruptus. Ta zgodnja in kasneje opuščena hipoteza je znana tudi kot t.i. toksikološka teorija.

Dobro je poznati takšne, tudi malce bizarne "cvetke" iz prvega obdobja. Tudi kasneje jih bomo še lahko srečevali. So pač sestavni del iskanja novega. Ne gre pozabiti, da v času, ko so se Freudu porajale prve ideje o nastanku nevroz, takratna medicina ni ničesar vedela o psihogenih mehanizmih. Poznavanje idej, ki so se pojavljale v procesu iskanja ustrezne razlage, nas varuje, da ne nasedemo, kadar se iz neznanja, včasih pa tudi hote in iz manipulativnih razlogov, pri razlaganju psihoanalize spregleduje historični vidik nastajanja teorije. Res pa je, da je delno temu pripomogel tudi Freud sam, saj je znano, da skoraj nikoli ni zanimal lastnih, čeprav že preseženih pogledov. Zato se še danes dogaja, da včasih v literaturi naletimo tudi na posamezne ideje iz predanalitskega obdobja, ob katerih se zamolči ali pozablja, da gre le za domneve, ki niso prestale preizkusa časa.

Pred letom 1900, ki s knjigo Interpretacija sanj pomeni mejnik med pre-

danalitskim in analitskim obdobjem, sta pomembni deli študije o histeriji iz leta 1895 in Obrambne nevropsihoze iz leta 1894. Tu je Freud predstavil misel, da so vse nevroze obramba proti nesprejemljivim idejam - misel, ki je bila za razvoj psihoanalize ključnega pomena in za katero bi lahko rekli, da predstavlja njena dodelava temeljno linijo razvoja psihoanalize.

Poskusimo na tem mestu na hitro preleteti, v katero smer in skozi katere stopnje je kasneje šel razvoj teorije.

V začetku (1886 do 1900) je Freud zastopal poenostavljeno teorijo seksualne etiologije nevroz. To je obdobje Li. "teorije seksualne traume" ali "teorije zapeljevanja". Ta Freudova hipoteza o nastanku nevroz je temeljila na izjavah njegovih histeričnih pacientk o seksualnem zapeljevanju s strani staršev ali drugih oseb v zgodnjem otroštvu. Spomin na seksualno travmo naj bi s prebujanjem spolnosti v puberteti postal patogen. Kmalu je ugotovil, da teorija ne bi vzdržala empiričnega preverjanja, opazil pa je tudi fantazmatski značaj zapeljevanja. Spoznal je, da se je njegova teorija histerije sesula. Sprva jo je skušal reševati tako, da je predpostavil, da so fantazije, ki jih je imel za realno seksualno travmo, povezane z nečim, kar je otrok slišal ali videl v zgodnjem otroštvu, dojel pa šele kasneje. Težava je bila v tem, da je pač izhajal iz takrat splošno sprejetega pojmovanja spolnosti kot odrasle (v psihoanalizi bi rekli genitalne) seksualnosti. Da bi lahko teoretsko osmislil svoja opažanja, je bilo treba pred tem odkriti naravo in pomen otroške spolnosti in Ojdipov kompleks. Tako je Freud okrog leta 1900 opustil zgodnje seksualno razlago nevroz in usmeril svoj interes v raziskavo otroške seksualnosti. Pri tem je prišlo do razširitve razumevanja spolnosti in pojavil se je pojem psiho-seksualnost. Ta koncept je leta 1905 predstavil v Treh esejih o seksualnosti. Razširjeno pojmovanje seksualnosti, ki ga je zajel v koncept psihoseksualnosti, ne pokriva več le odrasle genitalne spolnosti, ampak se nanaša na vse telesne užitke in na področja občutij ljubezni in vseh "mehkih čustev". Spremenjeno razumevanje seksualnosti je potem vodilo k drugačni razlagi nevroz, ki jo je utemeljil na teoriji libida. Vzporedno z novo razlago nevroz je nastajala tudi razlaga oblikovanja strukture osebnosti, ki jo je Freud začel utemeljevati na razvoju nagonov in z osebno zgodovino posameznika. Te razlage gredo v obdobje med letoma 1905 in 1915. Leta 1914 je v delu O narcizmu dodal k prvotni teoriji libida predpostavko o libidnem katektiranju Ega. Dualistična teorija nagonov iz 1920. je govorila o dveh osnovnih nagonih, seksualnem in agresivnem oz. Erosu in Tanatosu. Leto 1925 pa je pravi začetek Ego psihologije, ki od tedaj dalje dominira v psihoanalizi. Obramba proti nesprejemljivim idejam je bila prenešana v konflikt med Egom in Idom in pojavila se je tudi nova dopolnjena teorija obrambe.

2. Obdobje samoanalize (1895 - 1899)

To je obdobje popravljanja prvotnih pogledov, čas preusmeritve iz nevrologije v psihologijo in čas, ko so bili načrtani temelji psihoanalize, čas ko je

Freud razvozlal skrivnost podzavesti, odkril Ojdipov kompleks, pomen in vlogo otroške spolnosti, pomen analne faze psihoseksualnega razvoja, odkril pravila razlaga sanj, pomen prostih asociacij, transfera in odpora. To je čas med izidom študij o hysteriji (1895) in Interpretacijo sanj (1900), kjer je v sedmem poglavju prvič predstavil zaokrožen prikaz tedanje teorije.

Temelj številnih novih spoznanj je bila prav Freudova samoanaliza. čeprav je bila med viri psihoanalize ta vedno tudi omenjana, je bil resnični pomen njegove samoanalize prepoznani šele po objavi njegovih pisem Fliessu. Pisma, ki so bila ohranjena po zaslugi francoske psihoanalitičarke Marie Bonaparte, so poleg delov Freudovih spominov in znanih dejstev iz njegovega življenja, skupaj z deli gradiva iz Analize sanj in iz Psihopatologije vsakdanjega življenja (ki prav tako vsebujeta precej Freudovih lastnih doživljanj), bila gradivo, na katere se je oprl Didier Anzieu, ko je poskušal rekonstruirati, kaj se je takrat resnično dogajalo z utemeljiteljem psihoanalize. Anzieu je leta 1975 objavil psihoanalitično študijo tega gradiva, s čimer je uspel dodatno osvetliti Freudovo samoanalizo.

Wilhelm Fliess, berlinski otorinolaringolog z nenavadnimi pogledi v medicini, je v času prijateljstva s Freudom (1887 do 1902), ne da bi se tega zavedal, odigral pomembno vlogo v tej Freudovi intelektualni pustolovščini. Dve leti mlajši Fliess je v tistem času v življenju in poklicu prišel dlje od Freuda. Verjetno je Freud v njem videl nekakšno idealizirano podobo samega sebe, saj ga je celo imenoval "moj drugi jaz". Človeku, ki mu je psihoanaliza tuja, se bo zdel Freudov odnos s tem berlinskim šarlatanom, nerazumljiv. Še posebej, če upoštevamo, da je Freud prijatelja v intelektualnem pogledu daleč presegal. Nerazumljivo je na primer, da se je sicer izredno lucidni in znanstveno rigorozno razmišljajoči Freud navduševal za Fliessovo idejo "o vlogi nosne sluznice pri hysteriji", dokler ne prepoznamo prave narave njenega takratnega odnosa. Fliess je namreč v njunem odnosu dobil skonstruirano transferno vrednost in Freud je ob njem izpeljal svojo samoanalizo, ne da bi Fliess to vedel ali to zmožal dojeti. (Da je bila prva psihoanaliza izpeljana ob povsem neveščem "terapevtu", ki se mu še sanjalo ni, zakaj v resnici gre, je zanimiv podatek zlasti za tiste edukante, ki so polni začetniških strahov in jih skušajo premagovati s pretirano storilnostjo)

Njegova samoanaliza je trajala pet let in se je začela z odkritjem funkcije sanj kot izpolnitve želja, nadaljevala se je z metodo prostih asociacij, razkritjem lastnega Ojdipovega kompleksa leto dni po očetovi smrti, analizo lastne otroške seksualnosti, analizo analne faze v razvoju in se je ustavila v oralni fazi. Analizo je spremljalo pojavljanje, izginjanje in spreminjanje vrste nevrotskih simptomov. Pojavljale so se fobije, anksioznost, povezana s telesnimi težavami, ukvarjanje s prisilami. Med analizo se je spreminjal tudi odnos do Fliessa - od slepe predanosti, preko tekmovalnosti, do neodvisnosti. Analizo so spremljali pojavi odpora, ki so se kazali kot zastoji v delu in teoretičnem mišljenju. Poleg odkritij, ki so pomenila temelj nastajajoče teorije, je Freud-

va samoanaliza prinesla še dvoje pomembnih spoznanj: spoznanje, da leži razlika med normalnim in nevrotskim v kvantiteti in spoznanje o nujnosti lastne analize za razumevanje in uporabo psihoanalize. Freud je do leta 1914 sprejemal samoanalizo kot zadostno pripravo za analitski trening, ker je verjel, da tisto, kar je zmogel sam, zmorejo tudi drugi. šele po letu 1950 so učno analizo kot obvezni sestavni del treninga sprejele vse institucije, v katerih je potekala psihoanalitska edukacija.

Za ilustracijo prej opisanih dogajanj med samoanalizo, si pogledjmo nekaj odlomkov iz Freudovih zapiskov (po Mannoniju).

V zvezi z analizo sanj je zapisal: "...da normalni miselni tok doleti takšna abnormna psihična predelava, če je bila nanj transferirana nezavedna želja, ki izvira iz otroštva in je bila v stanju potlačitve."

O metodi prostih asociacij pa: "...Kadar je določen psihični element povezan z drugim preko dvomljive in površinske asociacije, obstaja med obema tudi legitimna in globlja zveza, ki je podvržena odporu cenzure."

Prepoznavanje lastnega transfernega odpora je razvidno iz odlomka pisma Fliessu: "...še vedno ne vem, kaj se dogaja z menoj. Napredovanju v razumevanju nevrose se je postavilo po robu nekaj iz najglobljih globočin moje lastne nevrose, ti pa si bil na nek način vpleten. Saj se mi zdi nezmožnost za pisanje kot naročena, da bi ohromila najino občevanje."

Ali pa o pomenu transferne izkušnje: "...kajti pacient nikoli več ne pozabi, kar je izkusil v obliki transfera. Mnogo bolj prepričljivo je kot karkoli, kar se lahko pridobi po drugih poteh..."

Ali o Ojdipovem kompleksu: "...Zelo dobro je, če je kdo popolnoma pošten do samega sebe. Na um mi prihaja le ena misel, ki ima splošno veljavo. Tudi pri sebi sem odkril, da sem bil zaljubljen v mater in ljubosumen na očeta, kar zdaj pojmem kot splošni pojav zgodnjega otroštva, čeprav ne tako zgodnjega kot pri otrocih, ki so postali hysteriki... če je tako, potem postane pretresljiva moč kralja Ojdipa razumljiva, kljub razumskim ugovorom proti neusmiljeni usodi, ki jo zgodba predstavlja. Grški miti segajo po prisili, ki jo vsak pozna, saj je lahko pri sebi zaznal sledi njenega obstoja. Vsak izmed nas je bil nekoč v fantaziji takšen Ojdip v zametkih. Pred to izpolnitvijo sanj v resničnosti se vsakdo zgrozi - s polno mero potlačitve, ki loči njegovo stanje v otroštvu od sedanjega."

3. Obdobje id psihologije (1900 - 1914)

Vse temeljne ideje psihoanalize so bile Freudu poznane že pred letom 1900, vendar je bil celoten sistem takrat težko razviden. Freud je nerad zanimal katerokoli od svojih idej, do katere se je dokopal s težkim trudom, tudi potem, ko jih je z novimi spoznanji že presegel. Poleg tega je v tistem času še vedno pripisoval prevelik pomen Breuerju in celo nekaterim absurdnim Fliessovim idejam. Zaradi lastne kritičnosti in dvomov je dolgo tehtal vrednost svojih idej.

V tej fazi razvoja psihoanalize že lahko govorimo o teoretičnem sistemu, ker so bile osnovne postavke tudi že med seboj povezane. Glavni Freudovi pogledi iz obdobja 1d psihologije so predstavljeni v dveh njegovih najpomembnejših delih tistega časa: v Interpretaciji sanj iz leta 1900 in v Treh esejih o seksualnosti iz leta 1905.

Prvi psihoanalitični sistem je bil utemeljen na treh postavkah in sicer na nezavednem, na teoriji libida in psihoseksualnem razvoju ter transferu in odporu kot temelju terapije.

Te tri postavke lahko štejem za temeljne kamne prvotnega psihoanalitkega sistema in zato zaslužijo, da vsaki posvetimo nekaj več pozornosti.

Podzavest ali nezavedno

Včasih naletimo na površno in napačno trditev, češ da je Freud odkril podzavest. Najrazličnejše predstave in slutnje o obstoju izvenzavestnega dela psihičnega nedvomno pripadajo človeški izkušnji že davno pred Freudom. Tudi filozofija se je s fenomenom podzavesti ukvarjala pred psihoanalizo. Freudova zasluga je drugje. Njemu je namreč uspelo prodreti v skrivnost dogajanja v nezavednem, razvozlati ta dogajanja in ponuditi znanosti ključ za dešifriranje jezika nezavednega.

Pojem nezavednega je temelj psihoanalize in je igral ključno vlogo pri vseh Freudovih razlagah. Zaradi pomena, ki ga je pripisoval nezavednemu, je psihoanalizo imenoval tudi globinska psihologija. S podzavestjo je označeval predvsem duševna dogajanja - torej procese, sam koncept podzavesti pa mu je služil kot teoretični konstrukt, znotraj katerega je bilo edino mogoče pojasniti vrsto klinično ugotovljenih dejstev. Čeprav ga teorija podzavesti ni nikdar v celoti zadovoljila, se ji ni bil pripravljen odreči. Sam je dejal, da ni našel nobenega drugega teoretičnega konstrukta, ki bi omogočil ustreznejšo razlago empiričnega materiala, ki ga je skušal teoretsko osmisliti.

Teorija podzavesti ima sicer več različnih izvorov, vendar je njena glavna razlaga temeljila na interpretaciji sanj, ki jih je Freud štel za "kraljevsko pot" v območje izvenzavestnega.

Bistvo teorije je zaokroženo predstavil v sedmem poglavju Interpretacije sanj z naslovom Psihologija procesa sanj. Ker gre za delo, v katerem je bila psihoanaliza prvič sistematično predstavljena, je prav, da si vsaj bežno ogledamo najpomembnejše dele vsebine.

V prvem delu obravnava pozabljanje v funkciji odpora in vračanje pozabljenega v sanjah, ko je to omogočeno zaradi oslabiljenega delovanja cenzorja med spanjem. Nato razloži sanje kot regresivni proces. V stanju budnosti se psihična aktivnost prične s percepcijo in konča z motoričnim aktom. V sanjah pa je ta proces obrnjen, zato se misel po regresivni poti pretvori v senzorno sliko. Sanje prinašajo sproščanje, slabitev represije in zato osvobajajo pritisk za praznjenje in gratifikacije. Ko je motiliteta blokirana, morajo potisnjene želje in težnje najti način, da se izrazijo v mislih in fantazijah. Poleg te for-

malne regresije omenja še dve drugi vrsti regresije in sicer topografsko - to je regresijo skozi sfere zavesti predzavesti in podzavesti; in časovno - to je regresijo v obliki vračanja spominov iz otroštva v sanjah. Sledi razlaga sanj kot izpolnitve želja in razlaga primarnega in sekundarnega procesa. S primarnim procesom je označil "delo nezavednega" oziroma "mišljenje podzavesti" - torej proces, ki poteka v nezavednem. Za ta proces so značilni mehanizmi zgostitve in premestitve. Zgostitev ali kondenzacija združuje več idej v eno samo podobo, zato ima lahko v sanjah ena oseba značilnosti dveh ali več oseb. Premestitev pa nadomešča enega reprezentanta ideje z drugim nosilcem ideje in pomeni dejansko substitucijo objekta. Za primarni proces je tudi značilno, da z lahkoto spreminja katekse oziroma omogoča svobodno gibljivost libidinoznih investicij, da tolerira kontradiktornosti, ne prepoznava zanikanj in predvsem, da teži za svobodnim sproščanjem napetosti. S sekundarnim procesom pa je označil zavestno, stvarnosti prilagojeno mišljenje, ki upošteva dejstva in odnose, kakor obstajajo v resničnosti. V nasprotju s primarnim procesom, je funkcija sekundarnega procesa inhibirajoča. Sekundarni proces dovoli želji vstopiti v območje zavestnega le pod pogojem, da inhibira njeno ogrožujočo komponento. Za primarni proces velja, da je navzoč vse od rojstva, sekundarni proces pa se mora šele postopoma razviti. Pri sanjah je ločil med njihovo manifestno in latentno vsebino. Latentna vsebina sanj mora ostati tudi v sanjah skrita. Tudi emocije, ki so v zvezi z latentnimi vsebinami, so v sanjah podvržene mnogim spremembam. Nezadovoljstvo, jeza in bes do določene osebe lahko dobijo v manifestnih sanjah obliko blagega odklanjanja, lahko pa se tudi izrazijo kot povsem nasprotno čustvo. Želje, ki se pokažejo v sanjah, so želje, ki so bile v otroštvu potlačene. Ko se v sanjah dvigajo iz podzavesti v polje predzavesti, se povežejo z drugim, emocionalno nevtralnimi materjalom in se tako preoblikovane pojavijo v sanjah. Takšno pojavljanje želja skozi sanje ni ogrožujoče za osebnost. Delo sanj pomeni, da se morajo vtisi, misli in spomini pretvoriti v vizualno obliko, ki predstavlja latentne želje in težnje. Mehanizmi, ki delujejo v sanjah, omogočajo latentnim vsebinam pretvorbo v manifestne. V sanjah delujejo mehanizmi primarnega procesa kot so simbolizacija, premeščanje, kondenzacija, skupaj s procesi t.i. sekundarne revizije sanj, ki uporabljajo podobne mehanizme, kot je mišljenje v budnem stanju. Ker so nezavedne želje in težnje zaradi njihove nesprijemljive narave potlačene, obstaja močan odpor proti njihovemu direktnemu praznjenju. Zato se spojijo z nevtralnimi slikami in v takšni obliki smejo potem mimo cenzorja. Če pa bi potlačene želje v budnem stanju in v nespremenjeni obliki prebile cenzuro, bi nastopilo stanje psihoze. Simbolizem v sanjah nastane, ker določene visoko katektirane objekte sanjač supstituirajo z "nedolžnimi" objekti in tako postane na primer kača simbol penisa, hiša lahko simbolizira ženske genitalne organe ali maternico in podobno. Do premeščanja v sanjah pride zaradi prenosa emocij iz izvornega objekta, ki mu emocije pripadajo, na substitut ali simbolično reprezentacijo. Tako pride do izkrivljanja nezavednih misli s prenosom afekta z enega na drug objekt, sub-

stitut pa je zaradi nevtralnosti bolj sprejemljiv za cenzorja v snu. Z mehanizmom projekcije se sanjačeve nesprejemljive želje ali težnje v sanjah lahko pripišejo drugi osebi. Najpogosteje je to tista oseba, na katero so nezavedne želje tudi usmerjene. Na primer mož, ki močno teži, da bi prevaral ženo, sanja, da ga žena vara. Tako je omogočeno, da se želja v sanjah s pomočjo projekcije izrazi v manifestni vsebini. Proces kondenzacije pa povzroči, da se več nezavednih želja kombinirano izrazi v eni manifestni sliki. Na primer, strah zbujajoča prikazen v otroških sanjah ima obeležje otrokovega očeta in matere, pa tudi nekaterih lastnih agresivnih teženj. Možen pa je tudi obraten mehanizem, ko se ena želja izrazi v več različnih manifestnih vsebinah. Z enakim mehanizmom, kot deluje v sanjah, je Freud razložil tudi nastanek nevrotičkih simptomov, ki prav tako predstavljajo izpolnitev želja v predelani obliki. Nato sledi razlaga dveh nasprotnih funkcij sanj in sicer prebujajoče in funkcije čuvarja spanca. Poleg razbremenjujoče funkcije sanj kot izpolnitve želja, imajo procesi simbolizacije, premeščanja in kondenzacije tudi to vlogo, da preprečijo direktno praznjenje in tako čuvajo osebo pred čezmerno anksioznostjo. Lahko pa se zgodi, da ti, v bistvu primitivni obrambni mehanizmi, zatajijo in se pojavi strah, kar pomeni, da se je latentna vsebina v nepredelani obliki uspela prebiti skozi cenzuro in se je pojavila kot manifestna. Ob anticipaciji strašnih posledic izgube ego kontrole nad instinkti se lahko pojavijo kaznovalne sanje v obliki fantazij, ki vsebujejo elemente kaznovanja. V zadnjem delu Freud pojasnjuje naravo nezavednega. Meni, da je nezavedno psihična realnost in da kot tako sodi v domeno proučevanja psihologije. Razlikuje dve vrsti nezavednega. T.i. pravo nezavedno ni dostopno zavesti; deli sfere predzavestnega pa lahko pod določenimi pogoji prodrejo v zavest. Zavest je takrat pojmoval kot nekakšen senzorni organ za (selektivno, cenzurirano) percepcijo psihičnih dogajanj.

Delitev na nezavedno, predzavest in zavest predstavlja t.i. prvotno Freudovo topiko, ki jo je leta 1923 nadgradil (in ne zamenjal!) z modelom psihičnih struktur. Naj ob tem omenimo še, da je njegova teorija porazdelitve investicij poznana pod izrazom ekonomika, za raziskovanje delovanja psihičnih sil pa se uporablja pojem dinamika. Vse troje - torej topika, ekonomika in dinamika pa je temelj njegove metapsihologije.

O Freudovi teoriji sanj lahko rečemo, za razliko od nekaterih drugih delov teorije tistega obdobja, da je v osnovi ostala veljavna do danes.

Čeprav je glavna razlaga teorije podzavesti oprta na "kraljevsko pot" interpretacije sanj, je Freud proučeval tudi druge manifestacije nezavednega. Prve ideje o delovanju nezavedne želje so se mu porodile v zvezi s Chacotovim eksperimentiranjem s histeričnimi fenomeni v hipnozi. Možnost hipnotičnega sugeriranja histeričnih simptomov in drugi fenomeni posthipnotske sugestije so ga opozorili na možnost "mišljenja, ločenega od zavesti". Prav tako tudi Breuerjevo pripovedovanje o zdravljenju Ane O. in seveda tudi lastne izkušnje s hipnotskim zdravljenjem. Kot smo videli, je potem proučil zakonitosti delovanja nezavednega v sanjah, nato pa isti model uporabil še v razlagi

nevrotskih simptomov. V psihoterapiji je odkril še eno pomembno pot, ki vodi v nezavedno preko prostih asociacij. V Psihopatologiji vsakdanjega življenja (1901) je razložil, kako se nezavedno oziroma delovanje primarnega procesa vriva v vsakdanje ravnanje, v govorne spodrsrljaje in kako se odraža v pozabljanju. V delu šala in njen odnos do nezavednega pa je preko vpletenosti primarnega procesa in načina, kako lahko nezavedno v predelani obliki vztopi v zavest, razložil doživljanje šale. Omenjeni deli veže določena podobnost, je pa v njiju zasledoval dva različna teoretska vidika. V "šali" obravnava vprašanje ekonomike, v "Psihopatologiji" pa dokazuje psihični determinizem. V času, ko je pisal ti dve deli, je začel raziskovati tudi umetnostne produkcije in je o tem pisal že leta 1904 v Psihopatskih značajih na odru. Leta 1907 je napisal delo o obsesivnih dejanjih in religioznih obredih, kjer je ob podobnosti njih in drugih osvetlil psihodinamski pomen ritualov kot oblike vezanja nesprememljivih impulzov. Leta 1915 je izšel njegov klasični poskus razširitve psihoanalitskega nauka na antropološko področje z naslovom Totem in tabu. Temeljna teza tega dela je psihična podobnost človeštva in izhaja iz predpostavke, da nezavedni procesi v različnih kulturah niso različni.

Kasneje so njegovi učenci razširili uporabo teorije nezavednega na spodrsrljaje v vedenju, na način hoje, oblačenja, govora, skratka na celotno običajno in vsakdanje vedenje človeka, in tako dokazali, da ima vsako vedenje lahko v sebi tudi komponento nezavednega, oziroma da se nezavedno lahko izrazi prav v vseh aspektih človekove aktivnosti. Tako so se odpirale nove možnosti proučevanja različnih področij psihične realnosti, psihoanaliza pa je vse bolj postajala splošna psihologija.

Libido in psihoseksualni razvoj

Drugi temeljni kamen prvotnega psihoanalitskega sistema je psihoseksualnost, ki jo je Freud predstavil s teorijo libida. Z libidom je označeval kvantitativno spreminjajočo se energijo seksualne narave. Prva predstavitev teorije libida izvira iz leta 1905 iz Treh esejev o seksualnosti. Prvotno teorijo libida predstavlja vrsta različnih hipotez, ki so bile v kasnejših obdobjih Freudovega ustvarjanja in tudi v razvoju psihoanalize po Freudu podvržene mnogim spremembam in dodelavam.

Leta 1905 je teorijo libida sestavljalo nekaj glavnih hipotez, ki se v kar najbolj strnjeni obliki glasijo takole:

- Obstaja biološko določen razvojni proces nagona, ki poteka skozi različne faze libidinoznega razvoja.
- Libido je glavni izvor energije.
- Libidinozni motivi so lahko bodisi zadovoljeni, potlačeni, spremenjeni z reaktivno formacijo ali pa sublimirani, pri čemer večina intelektualnih aktivnosti predstavlja sublimacijo nagona.
- Osebnostna struktura temelji na načinu uravnavanja zadovoljevanja biološko determiniranega nagona.

- Nevroze so fiksacije ali regres na določene stopnje infantilne seksualnosti. Zgodnejša ko je fiksacija ali globlja ko je regresija, hujšo patologijo povzroča.

Ker gre za enega od temeljev psihoanalize, je prav, da si nekoliko podrobneje ogledamo vsebino predpostavk, ki tvorijo prvotno teorijo libida.

Spomnimo se, da je v devetdesetih letih prejšnjega stoletja Freud zastopal poenostavljeno razlago nevroz, utemeljeno na teoriji travme. Nevroze naj bi izvirale iz frustrirane genitalne seksualne potrebe. Takšna teorija se mu je kmalu razkrila kot neustrezna. Spoznal je, da vse kompleksnosti kliničnih slik ni mogoče pripisati posameznim travmatičnim dogodkom. Odkril je fantazmatski značaj "spominov" za spolne travme v otroštvu. Ključno pa je bilo odkritje, da ima spolni nagon svojo dolgo zgodovino, da se torej ne začne v puberteti. Poleg tega je ugotovil tudi, da obstaja biološko določena smer razvoja spolnega nagona, v čemer je prepoznal tudi možnost za razlago nastanka nevrotskih motenj. V njegovem času je tako med laiki kot tudi v strokovnih krogih prevladovalo mnenje, da se spolni nagon pojavi šele v puberteti. Opazovanja v zvezi z nevrozami, perverzijami in otroštvom pa so Freuda opozorila na neustreznost pojmovanja, da se spolni nagon kaže le v težnji po zadovoljitvi s seksualnimi odnosi z osebo nasprotnega spola in da se pojavi šele v času telesne dozorelosti spolnih funkcij. Odkril je, da v puberteti, v fazi t.i. genitalne seksualnosti, pride le do združitve nagona in objekta v heteroseksualni spolni usmerjenosti, sam nagon pa obstaja že od začetka življenja. Freud je tako pojmovanje spolnosti razširil s konceptom t.i. psihoseksualnosti, ki se nanaša na vse prijetne telesne senzacije in tudi doživljanje nežnih čustev ljubezni, vključuje pa tudi željo po genitalni seksualnosti. Zvezo med nevrozami, perverzijami in otroštvom je Freud opredelil v dveh formulacijah. Prva se glasi: "Nevroze so negativni perverziji", s čimer je pojasnil, da se v nevrotski fantaziji pojavlja tisto, kar je pri perverzijah manifestno. Z drugo: "Otrok je polimorfno perverzen", pa je dal vedeti, da vse, kar nevrotik počne v fantaziji in perverzna oseba v stvarnosti, pripada normalnemu razvoju psihoseksualnosti skozi otroštvo in je značilnost posameznih faz razvoja infantilne seksualnosti. Prav povezava med nevrozami in fazami infantilnega razvoja je temelj psihoanalitične razlage nevroz. Izkazalo se je torej, da nagon in objekt nista tako tesno povezana kot se je na splošno verjelo. Freud je utemeljil celotni človekov seksualni razvoj na odnosu med nagonom in objektom in ga razdelil na tri glavna obdobja: obdobje otroške spolnosti (do cca 5 leta starosti), obdobje latence (nekje med 5. in 11. letom življenja) in obdobje pubertete. Otroško seksualnost pa je podrobneje razdelil še na oralno fazo, ki zajema prvo leto življenja, analno fazo v drugem in tretjem letu in falično fazo, ki nekje med 3. in 5. letom preide kulminira v Ojdipov kompleks. Pred nastopom Ojdipovega kompleksa nagon ni usmerjen na objekt. Pravilneje bi (v jeziku teorije objektnih odnosov) rekli, da ni usmerjen na cel in stalen objekt, pač pa na različne dele lastnega telesa. V tem pojmovanju se odraža razširjeno razumevanje seksualnosti, ki poleg sezacij in aktivnosti, ki se običaj-

no štejejo za seksualne v genitalnem smislu, vključuje tudi tiste dele telesa, ki so navadno v zvezi z avtoerotizmom. Freud je menil, da je otrok od rojstva dalje sposoben doživljati erotske aktivnosti in erotske zadovoljitve, v čemer je prepoznal začetke seksualnosti. Prve manifestacije seksualnega nagona otroka se vežejo na določene dele telesa in telesne funkcije. Najzgodnejše erotične zadovoljitve so povezane z aktivnostjo v zvezi s hranjenjem in s sezacijami, skoncentriranimi na področje ust. V naslednji fazi dobijo poseben pomen erotično obarvanega doživljanja aktivnosti v zvezi s praznjenjem črevesa in izrazita erogena cona postane analno področje. Središče Freudovega zanimanja pa je bilo usmerjeno v falično ali ojdipsko fazo. V tej fazi se otrokova aktivnost od iskanja avtoerotičnih zadovoljitev usmeri v iskanje zunanje objekta ljubezni. Ojdipov kompleks, ki ga označuje prava drama cele vrste emocij, kot so ljubezen, sovraštvo, zavist, rivaliteta in z njimi povezani konflikti in bojazni (tipičen je pojav t.i. kastracijske bojazni), ki iščejo izhod skozi različne identifikacije, je Freudu predstavljal osnovo za nastanek tako normalne kot nevrotske osebnostne strukture. Pravzaprav predstavljajo strukturo načini razrešitve ojdipalne situacije. Prav z analizo teh dogajanj je bil Freud tudi prvi, ki je pokazal, kako usodnega pomena za oblikovanje osebnosti je konstelacija družinskih odnosov. V zvezi z opisom razlik v značilnostih ojdipalne drame pri dečkih in pri deklicah se pojavlja sporna predpostavka o zavidanju penisa, ki je izzvala vrsto strokovnih pa tudi čisto ideoloških in političnih reakcij. Način razrešitve ojdipalne situacije določa tudi izbor objekta v fazi, ko je dosežena t.i. stopnja objektne ljubezni.

Freud se je večkrat vračal k vprašanju objektne ljubezni oziroma izbora partnerja. Leta 1915 je Trem esejem dodal pripombo, da je kompulzivni karakter zaljubljenosti mogoče razumeti samo z vračanjem na zgodnje faze razvoja, kot nekakšne rezidualne efekte infantilnega razvoja. Na ta način je tudi pojasnil transferno zaljubljenost v analitski situaciji, pa tudi agresivne sestavine transfernega odnosa. Smatral je, da je vso iracionalnost ljubezni, njene kompulzivne vsebine, sadomazohistične aspekte ljubezenskega odnosa in podobno, mogoče razumeti le kot posledico motenj v odnosu med starši in otrokom. V dveh kasnejših esejih, enem iz 1910. in drugem iz 1912. leta je obravnaval zaljubljanje moškega v žensko s promiskuitetnim vedenjem (mati transferirana skozi oči majnega otroka) in pojav podcenjevalnega odnosa do žensk ("dobra mati" mora biti deseksualizirana). Raziskoval je tudi vpliv narcizma na izbor objekta in na ljubezensko življenje, kjer pa se zdi, da je v razlagi značilnosti moškega in ženskega odnosa podlegel vnašanju nekaterih lastnih problemov, ko je pri moških kot tipičnega označil t.i. anaklitični, pri ženskah pa narcistični tip izbire partnerja. Drug primer narcistične izbire objekta je homoseksualna ljubezen. Večji del tega lahko daje vtis, da je Freud obravnaval ljubezen le kot izraz nevrotske patologije, ker je pač tem oblikam odnosov posvečal več pozornosti. Ob tem se je jasno zavedal konstruktivnega pomena ljubezni v človekovem razvoju in življenju, o čemer med drugim govori tudi

njegova izjemno preprosta in precizna opredelitev normalnosti, da je namreč normalna oseba tista, ki je zmožna delati in ljubiti.

Libido je po Freudu glavni vir psihične energije. Osnovni, čeprav ne edini nagon (Freud je govoril tudi o posameznih parcialnih nagonih iz predoidipiske faze), ki določa delovanje posameznika, je spolni nagon. V tistem času je predpostavljal tudi obstoj t.i. ego-instinktov, ki niso seksualne narave, vendar je v tej fazi teorije dajal glavni poudarek proučevanju razvoja in pomena spolnega nagona.

Koncept psihične energije je verjetno najbolj kontraverzen od vseh njegovih bazičnih postulatov. Nerazrešeno namreč ostaja vprašanje izvora energije, ki je sicer dobilo dodatne razlage v novejšem obdobju v zvezi s proučevanjem razvoja Ega. Vendar dokončna rešitev tega vprašanja, po mojem, presega okvir psihoanalize, saj zadeva temeljna filozofska vprašanja življenja in smrti.

Izbira objekta rezultira iz transformacije in vezave libida. Libido je v začetku brez naravnega objekta, v razvoju pa se veže na objekte, ki so osebi potrebni, da bi zadovoljila libidinozne potrebe. Problem objektivnih odnosov v tistem času ni bil v centru Freudovega zanimanja. Zato lahko takratne misli o tem vzamemo predvsem kot jasno izhodišče in določitev smeri proučevanja, ki so šele mnogo kasneje prinesla vrsto plodnih spoznanj, v zakladnico psihoanalize pa so jih prispevali raziskovalci narave zgodnjih objektivnih odnosov.

V zvezi z izborom objekta in vezanjem libida, se mi zdi zaradi lažjega razumevanja potrebno pojasniti dva izraza, ki jih srečujemo v psihoanalizi. Gre za pojem libidne investicije in pojem katekse. Izraza sta sinonima, le da je upraba prvega značilna za francosko govorno področje, izraz kateksa pa je uporabljal Freud. Danes v literaturi srečujemo oba izraza.

Koncept obrambe, ki je bil sicer v samem središču psihološke razlage nevroz v tistem obdobju, še ni bil v celoti dodelan. V času Id psihologije je Freud opisoval zlasti dva obrambna mehanizma: potlačevanje in sublimacijo. Teorija obrambe v celoti se je pojavila kasneje.

Tezo, da se osebna struktura oblikuje v odvisnosti od tega, kako so uravnjavani temeljni biološki nagoni, je 1908. leta obdelal v delu Karakter in analni erotizem. Tam je zapisal: "Lahko postavimo formulo, po kateri se karakter v svoji končni obliki formira iz konstitutivnih nagonov. Trajne karakterne poteze so ali nespremenjeno nadaljevanje originalnih nagonov ali sublimacija nagonov ali pa reaktivna formacija proti njim." Freud je temeljito raziskal zlasti analni karakter. Opisal je značilne poteze redoljubnosti, skoposti in trme in pojasnil njihov izvor in dinamiko z zgodnjimi izkušnjami ob navajanju na čistočo. Kasneje je pojasnil tudi zvezo med obsesivnimi nevrozami in analnim karakterjem.

Tudi sicer je v zgodnji psihoanalitski literaturi zaslediti izrazit poudarek na proučevanju analne faze, medtem ko so bile ostale faze libidinoznega razvoja pomanjkljivo obdelane. To velja še posebej za oralno fazo. S širjenjem

kliničnih izkušenj in novih spoznanj o libidinoznem razvoju se je začelo bogatiti tudi znanje o razvoju drugih osebnostnih struktur. Prekretnico je takrat predstavljal W. Reich z delom *Analiza karakterja* iz leta 1935. Njegovo delo je kasneje z razvojem Ego psihologije izgubilo na pomenu.

V Treh esejih je Freud zapisal, da so nevroze fiksacija ali regresija na neko od stopenj infantilne seksualnosti. To pojmovanje je še danes temelj vseh modernih psihoanalitskih razlag nevroz in psihoz. Razlike v razlagah se pojavljajo v posameznostih, ne pa v osnovni ideji, ki velja še danes. Freud je to postavko obdelal na primerih klasičnih nevroz; histerije in obsesivne nevroze. Ostalo pa je še mnogo odprtih vprašanj v širšem področju psihoz in karakternih nevroz.

Transfer in odpor

Tretji temeljni kamen psihoanalize je odkritje pojava transfera in z njim povezanega odpora. Freud je leta 1914 s tema dvema pojavoma celo opredelil psihoanalizo, ko je zapisal: "...katerakoli smer proučevanja, ki prepozna ti dve dejstvi in ju upošteva, se lahko imenuje psihoanaliza, tudi če prihaja iz drugačnih izvorov, kot so moji lastni."

V začetku ta dva pojma ni dovolj natančno opredelil. Po letu 1910, ko je že imel vrsto učencev in ko je spoznal, da nekateri niso razumeli njegovega učenja, je začel pisati vrsto člankov o tehniki psihoanalize, v katerih je namenil posebno pozornost transferu.

Odkritje transfera in odpora tvori skupaj s tehniko prostih asociacij temelj terapevtske uporabe psihoanalize. Transforni odnos (nevrotski transfer), ki ga pacient razvije v analitskem procesu, se oblikuje v skladu z njegovo (nevrotsko) razrešitvijo ojdipalne situacije. Ker oseba izredno težko prepozna svoje nezavedne težnje in jih zato tlači, dobi potlačevanje v procesu psihoanalitske terapije naravo odpora. Potlačujejo se seveda tudi nezavedne transferne težnje in takrat imamo opraviti s transfornim odporom.

Pri učenju psihoanalize kot terapevtske metode se je prav prepoznavanje in ravnanje s transferom in odpori izkazalo kot tisti del, ki se ga je najtežje naučiti. Transfer in transforni odpor v terapiji namreč potekata "v živo" in terapevt je v ta dogajanja neposredno vpleten s svojim zavestnim in izvenzavestnim (kontratransfornim) odzivanjem.

S spolno razlago nevroz je Freud izrazito posegel tudi na področje kritike družbenih odnosov, vendar se sam aktivno ni nikoli spuščal v družbeno kritiko. To so storili nekateri njegovi nasledniki. Ostajal je znotraj okvirov znanosti, res pa je, da psihoanaliza tudi kot znanost nosi v sebi družbenokritično noto.

4. Ego psihološko obdobje (1914 - 1939)

V letih, ki so sledila zaokroženju prvotne psihoanalitske teorije v *Interpretaciji sanj* (1900), so številne dopolnitve in nadaljnji razvoj psiho-

analize naredile celoten sistem težko pregleden in tudi spremenjena struktura teorije je postajala težko prepoznavna. Pojavljala so se nova klinična spoznanja, ki jih je bilo znotraj obstoječega sistema vse težje pojasniti in očitna so postajala tudi nekatera protislovja in s tem neustreznost posameznih delov prvotne teorije.

Freud sam s svojo teorijo ni bil zadovoljen. Leta 1915 je začel pisati delo, ki mu je skušal dati različne naslove - "Uvod v metapsihologijo", "Razprave o metapsihologiji", "Uvodne razprave o metapsihologiji" in "Splošni pregled transfernih nevroz". Od dvanajstih delov se jih je ohranilo le pet, sedem jih je sam uničil.

Nekaj stvari ga je stalno vznemirjalo: motilo ga je, da teorije ni mogel nasloniti na fiziološko osnovo. Poleg tega je njegova teorija pokrivala skoraj izključno razlago nevroz, razlaga psihoz pa je ostajala v ozadju. Leta 1911 je sicer objavil študijo primera Schreber, a ga razlaga očitno ni povsem zadovoljila. Upal je, da se bo proučevanje Ega izkazalo za razumevanje in terapijo psihoz tako plodno, kot se je za razumevanje nevroz izkazalo proučevanje procesov Ida. Nadaljnji razvoj psihoanalize po njegovi smrti je potrdil pravilnost tudi te predpostavke. V tistem času je še vedno dograjeval svojo temeljno misel, da nevroze vključujejo obrambo pred nesprejemljivimi idejami. Narava teh nesprejemljivih idej je bila že temeljito proučena, zaostajala pa je teorija obrambe. V zgodnjem obdobju se je pri pristopu k obrambam usmeril zlasti na fenomen potlačevanja. Leta 1911 je izpostavil konflikt med principom ugodja in principom realnosti. Princip ugodja je naravna težnja organizma, da se izogiba bolečini in da išče zadovoljitve z neposrednim praznjenjem napetosti. Princip realnosti pa pomeni odložitev takojšnje in direktne zadovoljitve zaradi upoštevanja zahtev zunanje stvarnosti. Končno je leta 1925 v delu Ego in Id postavil novo formulo medstrukturnega konflikta tako, da je konflikt prenesel na polje nasprotja med Idom in Egom.

Začetek Ego psihologije označuje članek O narcizmu iz 1914. leta, dokončna vzpostavitev Ego psihologije pa sodi v obdobje strukturalne teorije iz leta 1923, ko je izšlo delo Ego in Id. Od takrat dalje je celotna psihoanaliza ego - psihologija. Ta razvoj je dejansko le logično nadaljevanje in zasledovanje jasne linije, ki je bila s konceptom obrambe začrtana že 1894 leta. Seveda pa so nastanku Ego psihologije botrovale tudi povečane terapevtske izkušnje in dejstvo, da so začeli vedno več pozornosti namenjati karakterni strukturi. Do takšne preusmeritve pozornosti je prišlo tudi zato, ker so začeli karakterno strukturo povezovati s funkcijami odpora v terapiji. V tistem času je Freud tudi začutil potrebo, da zaradi nastajajoče opozicije znotraj psihoanalize (Adler 1911, Jung 1915) jasneje opredeli svoje teoretične koncepte. Dopisovanje z ameriškim nevrologom Jamesom Putmanom pa ga je med drugim opozorilo tudi na moralne vidike osebnosti, za katere je prav tako iskal ustrezno psihoanalitsko razlago.

Od leta 1914 je Freud gradil novo sintezo, ki je leta 1925 privedla do

vzpostavitev strukturalnega modela. Za razliko od prvotnega psihoanalitskega sistema, ki se je v tisku pojavil v dokončni obliki (Interpretacija sani), je Ego psihologija ali drugi psihoanalitski sistem prihajal postopoma v seriji publikacij med letnicama 1914 in 1926, z zadnjim pomembnim delom leta 1937. Glavna dela iz tega obdobja so: O narcizmu (1914), Onkraj principa ugodja (1920), Ego in Id (1925), Inhibicija, simptom in tesnoba (1926) in Končna in neskončna analiza (1937).

Na kratko si pogledjmo, katera nova spoznanja je v psihoanalizo prispevalo zadnje obdobje Freudovega ustvarjanja. Za lažjo orientacijo bomo pri tem uporabili kar model psihičnih struktur.

1. Id

Id predstavlja rezervoar nagonskih potreb. V pojmovanju Ida so se pojavile tri glavne spremembe:

- obrat v dualistično teorijo nagonov,
- druga teorija anksioznosti in
- začetki proučevanja oralne faze.

Obrat v dualistično teorijo nagonov

Freudova prvotna teorija nagonov iz leta 1905 se ni pomembno razlikovala od drugih instinktivističnih pojmovanj tistega časa. Razlika je bila predvsem v tem, da je Freud vse druge nagone izvajal iz bazičnega spolnega nagona; ali kot ga je kasneje imenoval, iz libida. In seveda v tem, da je seksualni nagon proučeval skozi posamezne faze razvoja. Teorija nagona je bila zanj najočitnejša zveza biološke in psihološke sfere, saj je prav nagon, kot ga pojmuje psihoanaliza, dejansko most med biološkim in psihološkim. Na tem mestu velja opozoriti na nekatere nejasnosti, ki se v razumevanju teorije nagonov pojavljajo zaradi mestoma nedosledne rabe pojmov nagon in instinkt s strani Freuda samega (ponekod v smislu biološke potrebe, na drugih mestih pa v smislu psihološke reprezentacije potrebe), še bolj pa zaradi težav v zvezi s prevajanjem izrazov (nemški izraz *Triebe* se razlikuje od darwinovskega pomena besede instinkt v tem, da implicira pomen izrazite operativne težnje). Leta 1915 je Freud končal zmedo, ko je zapisal eno najjasnejših definicij nagona. Nagon se v njegovem konceptu javlja na meji mentalnega in somatskega kot psihološki zastopnik dražljajev, ki izvirajo iz organizma in dosežejo razum kot zahteva, ki sili k dejavnosti. V takšni opredelitvi lahko prepoznamo osnovo moderne teorije motivacije, ki razlikuje med biološko potrebo in željo kot njeno ozaveščeno obliko, skupaj pa tvorita motiv. Freud je menil, da ima nagon štiri glavne značilnosti: izvor, impulz s spremljajočim afektom, ki sili k akciji, cilj, ki določa smer zadovoljitve potrebe in objekt zadovoljitve, ki je potencialno najvariabilnejši del. Prvotna teorija nagonov ga ni nikoli v celoti zadovoljila. Sam jo je imenoval "naša mitologija" in se stalno vračal nanjo ter jo skušal revidirati.

Nova verzija se je pojavila leta 1920 v delu *Onkraj principa ugodja*, kjer je postavil dualistično teorijo nagonov, v kateri si stojita nasproti nagon življenja Eros in nagon smrti Tanatos. Nagon smrti se manifestira v obliki destruktivnih želja, usmerjenih v lastno osebo ali v druge osebe in svet.

Med leti 1910 in 1920 so Freuda zaposlovala vprašanja krivde in sovraštva - vprašanja, ki jih je prineslo v osprednje dogajanje prve svetovne vojne. Znotraj libidne teorije so razmeroma pozno začeli posvečati večjo pozornost pomenu sadističnih teženj. Analno-sadistična faza ni bila vključena v prvotni opis libidinoznega razvoja iz leta 1905, ampak je bila dodana šele leta 1915. Ko se je Freud leta 1915 ponovno lotil sistematizacije svojih odkritij, so mu sadistične težnje ostale uganka. Fenomena agresije se ni dalo preprosto zaobiti. Pojavljal se je kot empirično dejstvo, ki je zahtevalo ustrezno razlago. Prvotno je obravnaval sadizem kot komponento seksualnosti, kot "parcialni nagon" in kot spajanje seksualnosti in agresije, vendar ga ta razlaga ni zadovoljila. Klinična opazovanja so ga opozorila na obstoj neseksualnih oblik agresivnosti. Na vlogo ljubezni in sovraštva je postal pozoren pri obsesivnih nevrozah, kakor tudi na ambivalenco, ki jo je odkril v ozadju tvorbe simptomov in v anankastični karaktorni strukturi. Menil je, da ljubezni in sovraštva pri obsesivnih nevrozah ne gre pripisovati povezavi med nagonom in objektom, ampak da gre za odnos Ega do objektov. Tako je prišel do ideje, da je pravi izvor sovraštva v borbi Ega za samoohranitev in ne v spolnem nagonu. Tudi v tem lahko prepoznamo predpostavko, ki so jo šele mnogo kasneje potrdili in dodelali teoretiki ego psihologije in teorije objektnih odnosov. Ta sprememba pozicije, da je namreč sadizem povezan z "ego - instinkti", je v ostrem nasprotju z njegovim zgodnjim pojmovanjem agresije, ko je leta 1908 ostro zavrnil Adlerja zaradi podobne razlage.

Leta 1917 je v *Žalovanju in melanholiji* prvič temeljito obdelal psihodinamiko depresije. Prepoznal je povezanost depresije s kaznovanjem. V nevrotski ali psihotični depresiji izvira kaznovanje iz internaliziranega objekta, pri žalovanju pa gre za izgubo zunanjega objekta. Ta tolmačenja postavljajo pod resen vprašaj izvirnost idej M. Kleina in nekaterih drugih predstavnikov teorije objektnih odnosov, saj nedvomno dokazujejo, da je izhodiščne pozicije, ki so jih le-ti raziskali, obdelali in razvili, oblikoval že Freud. V spisu *Otrok je tepen* pa je leta 1919 pojasnil obrat incestuoznih želja v fantazije o kaznovanju.

Ker je z vsemi temi razlagami še vedno ostajal znotraj libidinozne teorije, je obrat k nagonu smrti še toliko bolj nenavaden. Pojmovanje nagona smrti je najbolj sporen element cele teorije, in del, ki so ga nasledniki najbolj zavračali. Jones je posredoval podatek, da je od petdesetih teoretičnih člankov v prvem desetletju po objavi dualistične teorije le polovica podpirala idejo nagona smrti, v naslednji dekadli le še tretjina in v tretji nobeden. čeprav je bila ideja o obstoju nagona smrti skoraj splošno zavrnjena, pa se je dualizem teorije nagonov ohranil skozi razlikovanje seksualnih in agresivnih nagonov, čeprav so teoretične rešitve še vedno daleč od splošno veljavne razlage.

Druga teorija anksioznosti

Freud je od samega začetka postavljaj anksioznost v središče razlage nevroz. Po prvotni teoriji naj bi anksioznost nastajala znotraj libida. Strah naj bi zaradi potlačevanja nastal kot nekakšna pretvorba nezadovoljenega spolnega nagona. Do te pretvorbe naj bi prišlo na nek nepojasnen način na nivoju fizioloških dogajanj. To stališče poznamo iz njegove "toksikološke teorije" in iz prvotne klasifikacije nevroz ter razlage nastanka t.i. aktualnih nevroz. Gre za davno presežene in opuščene poglede, ki pa so našli svoj odmev v nekaterih izkrivljenih in poenostavljenih razlagah o "terapevtskih učinkih" seksualne aktivnosti, na kakršne lahko ponekod še naletimo.

Freud je prvotno teorijo anksioznosti revidiral šele leta 1926 v delu Inhibicija, simptom in tesnoba. Na neustreznost prvotne razlage so ga (po Jonesu) opozarjali tudi člani Dunajskega psihoanalitičnega društva, posebno Federn in Stekel (1910), vendar svojih prvotnih trditev dolgo ni bil pripravljen zanihati. Verjetno zaradi nelagodnosti, ki jo je občutil ob izgubljanju fiziološke baze za svojo teorijo.

Do spremenjene teorije anksioznosti je prišlo na podlagi dveh ugotovitev. Odločilno je bilo spoznanje, da strah nastaja v Egu in ne v Idu in spoznanje, da je strah dejansko odgovor na nevarnost - realen strah na zunanjo, anksioznost pa na notranjo nevarnost. To je Freud združil v ugotovitev, da je anksioznost signal Ega, da mu grozi nevarnost.

Druga teorija nevroz, ki je ostala v veljavi do danes, je Freuda ponovno usmerila v raziskovanje nevarnosti, ki grozijo Egu. Izvor te nevarnosti je našel v separacijski bojzani, v strahu otroka pred ločitvijo od matere. Prototip te bojzani pa je predpostavil v t.i. porodni travmi. Gre za idejo, ki jo je naprej skušal razviti O. Rank. Kasnejše oblike bojzani naj bi bile simbolična ponovitve separacijske bojzani v drugačnih okoliščinah. Tako je na primer kazen grožnja za izgubo starševske ljubezni, v središču kastracijske bojzani pa je strah pred izgubo dela telesa, ki ima v doživljanju moškega pomen moči, prodornosti in podjetnosti.

Druga teorija anksioznosti je prinesla tudi spremembe v pojmovanju obrambnih mehanizmov. V zgodnejšem obdobju psihoanalize je obrambo predstavljalo predvsem potlačevanje. Spoznanje, da anksioznost, kot signal, da Egu grozi nevarnost, privede do potlačevanja pa tudi do drugih načinov odzivanja na anksioznost, je odprlo pot za proučevanje celotnega obrambnega vedenja.

Oralna faza

Popravljen in dopolnjen teorija anksioznosti in domneva o pomenu separacijske bojzani je Freuda opozorila na kakovost odnosa mati-otrok v času najzgodnejšega otroštva. Do obdobja ego psihologije je bila oralna faza slabo proučena. Menda tudi zaradi Freudovega odnosa do svoje matere in s tem povezanega prepričanja, da v odnosu mati-otrok ne more biti nič narobe.

Spomnimo se, da je Ojdipov kompleks odkril leto dni po očetovi smrti, Freudova mati pa je v visoki starosti umrla leta 1950. Proučevanje oralne faze razvoja se je dejansko razmahnilo šele po drugi svetovni vojni in je prineslo veliko novosti tako v teoriji kot v terapevtski tehniki. Raziskovanja in pomembna odkritja o dogajanjih v oralni fazi so resda opravili vodilni ego-psihologi, vendar je bistvene predpostavke in smer raziskovanja tudi tu začrtal že Freud.

2. Ego

Predhodnike Ega lahko v Freudovem teoretskem razmišljanju zasledimo že mnogo let pred nastankom strukturne teorije. Že leta 1895 je v "Projektu" opisal Jaz kot organizacijo s prej stalnimi kot spremenljivimi kateksami, ki opravlja funkcijo zaviranja primarnega procesa. Predhodnike Ega najdemo tudi v pojmih zavest, cenzura, sekundarni proces. Sem bi lahko prišleli tudi predpostavko o t.i. ego - nagonih, ki niso seksualne narave in ki imajo funkcijo varovanja sebe. Leta 1910 je mednje uvrstil kognitivne funkcije, osebne ideale, moralne in socialne prepovedi. Med predhodnike Ega bi lahko šteli tudi pojmovanje principa realnosti iz leta 1911.

Čeprav se v celotnem obdobju nastajanja Id - psihologije ni več pojavljala ideja o Egu kot koherentni celoti, oziroma kot strukturi, pa je prav to obdobje zaradi ukvarjanja z nezavednim, z naravo potlačenih vsebin in s postuliranjem konflikta med zavestnim in izvenzavestnim, pripravljalo teren za teoretsko nadgradnjo, ki jo je prinesel strukturni model.

Za Freuda je bil Ego tisti del psihičnega aparata, ki je v stiku z realnostjo. Ob rojstvu naj bi bila Ego in Id nediferencirana, kasneje pa se Ego diferencira iz Ida pod neposrednim delovanjem zunanjega sveta. Začetek nastajanja Ega predstavljajo prve telesne senzacije. Zato je prvotni Ego telesni Ego. Kasnejši razvoj poteka preko psihične izmenjave z zunanjim svetom s pomočjo percepcije in s sodelovanjem zavesti. Energetsko je Ego oskrbovan z deseksualizirano libidno energijo. V zvezi z energetskim vprašanjem se tu pojavlja tudi pojem sublimirane energije, ki se razlikuje od zgodnejšega pojmovanja sublimacije kot socialno sprejemljive zadovoljitve spolnega nagona in je podoben Hartmanovemu konceptu neutralizacije.

Funkcija Ega je, da se brani pred nevarnostmi, pri čemer je zanj zunanja nevarnost navadno manj ogrožujoča od notranje, ki jo predstavljajo nesprejemljivi nagonski impulzi. Tako se je Ego prvotno pojavil kot skupek obrambnih mehanizmov, kot so sublimacija, reaktivna formacija, regresija, represija, izolacija in zanikanje. Koncept potlačitve je bil zamenjan s konceptom obrambe, potlačevanje pa je postalo samo eden od obrambnih mehanizmov. Freud je menil, da različne vrste nevroz označujejo tudi različni obrambni mehanizmi. Tako je na primer za histerijo najbolj značilno potlačevanje, za obsesivno nevrozo pa regresija in reaktivna formacija. Leta 1936 je Anna Freud v delu Ego in mehanizmi obrambe zelo natančno opisala deset obrambnih mehanizmov in jih povezala s funkcioniranjem osebnosti. S strukturalnim

modelom je Freud postavil temelje sodobne ego-psihologije. Njegov koncept osebnostne strukture pa se je tedaj osredotočil na Ego, pri čemer naj bi njegovi sestavni deli nihali od normalnih do patoloških vsebin, odvisno od heredite in vplivov okolja. Sposobnost, da Ego uravnava svoje delovanje glede na zunanjo in psihično realnost pa se kaže kot moč Ega.

Strukturalni model in koncept Ega je pripeljal do obsežnih sprememb znotraj samega sistema psihoanalize, kar je imelo dalekosežen vpliv zlasti na spremembe v psihoanalitski terapiji, kar je še posebej razvidno iz Freudovega zadnjega pomembnega dela *Končne in neskončne analize* iz leta 1937. Tu je strnil vse dotodanje izkušnje psihoanalitske terapije in jih povezal s svojimi teoretskimi mislimi. Delo je zgrajeno okrog vprašanja, kdaj je mogoče analizo šteti za dokončano. Ker se bomo z vprašanji psihoanalitične terapije podrobneje ukvarjali drugje, jih bom na tem mestu izpustil.

3. Superego

Freud je dolga leta tako za strokovno kot za laično javnost veljal za instinktivističnega teoretika, čeprav se je ves čas jasno zavedal prav pomena medčloveških odnosov.

Superego se je v teoriji pojavil kot povsem nov element ego-psihologije, ki znotraj obdobja id-psihologije nima direktnega predhodnika. Skozi ta del psihičnega aparata je Freud pristopil k proučevanju problemov medosebnih odnosov, psihološkega pomena strukture odnosov v družini in k dodatni osvetlitvi dogajanj v ojdipalnem obdobju. Instanca Superega igra osrednjo vlogo v fenomenu krivde, ki je v klasični psihoanalizi pojasnjena kot kazen Superega zaradi projiciranih agresivnih impulzov proti staršem. Začetek sistematičnega pristopa k tem vprašanjem najdemo leta 1914 v članku *O narcizmu*. Tu je Freud predstavil pojem ego-ideal, ki mu je pomenil nekakšen standard, s pomočjo katerega posameznik ocenjuje svoje aktualno ravnanje. V istem delu je posvetil pozornost tudi podobi o samem sebi, samospoštovanju in drugim aspektom selfa, ki so bili prej zanemarjeni. Del *Razlage*, ki je vodila v koncept Superega, lahko zasledimo tudi v delu *Žalovanje in melanholija* iz leta 1917. Tu je pojav depresije pojasnil z internalizacijo zunanje kritike. V Psihologiji mase in analizi ega iz leta 1921 je postavil v središče vlogo vodje in kohezivnost grupe razložil s pomočjo skupnega ego-ideal, oziroma Superega. Do jasne razmejitve med ego-idealom in Superegom je prišlo šele po letu 1925, ko je začel bolj konsistentno uporabljati izraz Superego.

Superego je psihična struktura, ki se diferencira iz Ega. Je naslednik Ojdipovega kompleksa in nastane iz internalizacije starševskih figur po prehodu ojdipalne faze. Čeprav je Freud smatral, da gre za identifikacijo s potezami obeh staršev, se je dolgo trdovratno ohranjalo stereotipno pojmovanje, da predstavlja Superego internalizirano figuro očeta.

S pregledom najpomembnejših odkritij in njihovih povezav v teoretski sistem psihoanalize Freudovega obdobja smo zaključili tisti del predstavitve psihoanalitske teorije, ki sodi v t.i. klasično psihoanalizo. K Freudu se bomo

še vračali, vseeno pa se mi zdi na tem mestu potrebno omeniti še, da je Freud, potem ko je bil celoten teoretični sistem psihoanalize končno vzpostavljen, usmeril svoj interes tudi na druga področja in se s teoretičnih pozicij psihoanalize lotil pojasnjevanja religije, mitologije, kulture in socialnih pojavov. Leta 1950 je objavil svoje najširše poznano filozofsko delo *Nelagodje v kulturi*. Očitno je prav tu, v tistih delih, kjer govori o nevrozi kulture, E. Fromm našel inspiracijo za razvijanje nekaterih svojih tolmačenj. Freud je razmišljal tudi o možnih spremembah, ki bi jih lahko prineslo širjenje psihoanalitskih pogledov in prakse v kulturo. V Novih uvodnih predavanjih iz psihoanalize iz leta 1952 najdemo tudi del (v 34. lekciji), kje razpravlja o preventivi nevroz in ki ga lahko štejemo kot izhodišče sodobne mentalnohigienske preventive. Zaradi pomena, ki ga je vprašanje dobilo v kasnejšem širjenju in prakticiranju psihoanalize, se mi zdi pomembno omeniti tudi članka *Vprašanje laične analize* iz leta 1926 in *Prihodnost neke iluzije* iz leta 1927, ki imata pomen nekakšne Freudove oporoke. Freud se je tu namreč jasno opredelil proti zapiranju psihoanalize v ozke okvire medicine.

Literatura

- Fine R. (1979), *The History of Psychoanalysis*. New York: Columbia Univ. Press.
- Freud S. (1987), *Metapsihološki spisi*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Freud S. (1975), *Analysis Terminable and Interminable*. London: Standard Edition.
- Freud S. (1975), *Inhibitions, Symptoms and Anxiety*. London: Standard Edition.
- Freud S. (1975), *On Narcissism*, London: Standard Edition.
- Freud S. (1975), *The Ego and the Id*. London: Standard Edition.
- Freud S. (1975), *The Future and Illusion*. London: Standard Edition.
- Freud S. (1975), *The Interpretations of Dreams*. London: Standard Edition.
- Freud S. (1975), *The Neuropsychoses of Defence*. London: Standard Edition.
- Freud S. (1975), *The Question of Lay Analysis*. London: Standard Edition.
- Freud S. (1975), *Three essays on the theory of sexuality*. London: Standard Edition.
- Freud S. (1961), *Uvod u psihoanalizu*. Novi Sad: Matica Srpska.
- Jones E. (1985), *Život i delo Sigmunda Freuda*. Beograd: Imago.
- Rapaport D. (1962), *The Structure of Psychoanalytic Theory, Psychology: a Study of a Science*. Koch O. New York: McGraw Hill.
- Kulenović M. (1986), *Metapsihologija, nastranosti, osobitosti*. Zagreb: Naprijed.
- Kulenović M. (1988), *Otkrivanje nesvesnog*. Zagreb: Savremena misao.
- Mannoni O. (1986), *Freud*. Ljubljana, CZ: Ljubljana.